

Kapus Erika

Eötvös Lóránd Tudományegyetem

A női test hangja a 19-20. század fordulójának magyar irodalmában

Nyelv és szexualitás összefüggésével foglalkozni századfordulós szépirodalmi alkotásokban a genderkritika szempontjából azért fontos, mert a nyelv mint médium segítségével körvonalazható a korszak testképe, az intim szféra társadalmi narratívája, s mert éppen ez az az időszak, amikor a női szexualitás verbális konstrukcióit eredménnyel kezdhethjük keresni. A tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, milyen nyelvi formát ölt a női szexualitás ábrázolása, s mennyire van jelen a heteronormatív narratíván kívüli beszédmód a korszak szépirodalmi szövegeiben. A dolgozat központjában a szexuális tabuképzés nyelvi jelensége áll, különös tekintettel a szexualitással kapcsolatos tabuszavak kérdésére és a „szexuális eltévelyedések” irodalmi megszövegzésére.

*Forró, szjkrázó, vérvörös hangok.
Piros nyelvű, hegyes füli
Fekete, pikkelyes koboldok,
Táncos manók és libegő lidércek
Hozzák magukkal, valami forró
Tűzzel, vérrel, kénnel lobogó
Mélységeből a vérnek...
S főliskoltnak a hangok
Lázás, lobogó sikoltással:
'Evoé! Tied az élet!'
S rá kórusban visszariad*

*A villogó szemű csapat:
'Evoé! Tied az élet!'
(Erdős Renée: *Hangok*, 1909)*

*How strange and awful it seemed to stand
naked under the sky! how delicious! She felt like
some new-born creature, opening its eyes in a
familiar world that it had never known.
(Kate Chopin: *Awakening*, 1899)*

Bevezető

A 19-20. század fordulóján,¹ ebben az irodalom- és kultúrtörténeti szempontból meglehetősen dinamikus időszakban, kezd kibontakozni egy

¹ A 'századforduló' időben tágan értendő: az 1870-es évektől 1930-ig tartó időszak magyar nyelvű szépirodalmára koncentrálna, irodalomtörténetileg különböző korszakokat olvasva együtt, abból a célból, hogy mozgásában, változásában válják vizsgálhatóvá a testről való beszédmód. Viszonyítási alapként bekerült néhány korábbi, 19. század első felére datálható világirodalmi szöveg is.

sajátos női hang a magyar szépirodalmi művekben. A századfordulós pszichológia, a szárnyát bontogató pszichoanalízis csupán mint pszichés problémaforrásnak biztosít teret a női testnek: Freud gyakran a hisztéria forrását látja benne, Richard von Krafft-Ebing, a kor népszerű pszichiáttere pedig, bár számos kiadást megélt alapművében, a *Psychopathia sexualis*ban igyekszik a női testet, annak erogén zónáit és gyönyörre hangolásának igényét megértéssel kezelni, ebben a kérdésben nem rugaszkodik el korának hagyományos felfogásától, mely a női szexualitást alapvetően – nem csupán társadalmi, de biológiai meghatározottsággal – passzívnak, befogadó jellegűnek látja.² Úgy tűnik, a kor e két meghatározó szakemberének gondolkodása erősen uralja a jelentős átalakulás alatt lévő magyar társadalom közgondolkodását is, s a szellemi élet minden terén, kulturális folyóiratokban, szépirodalmi művekben, képzőművészeti alkotásokon, sőt a népigényt keltő/kielégítő pajzán lapokban egyaránt tetten érhető.

Ez a szemlélet századunkból nézve meglehetősen fallogocentrikusnak tűnik, hisz minden, amit a női testről tudni vél, azon megkérdőjelezhető viszonyítás eredménye, mely a nőt a férfihez, mint logikusan összerakott, jól működő etalonhoz hasonlítja, s olyan módon próbálja működtetni a női testről – részletes és kiterjedt – empirikus vizsgálatok nyomán felépített modelljét, amely a férfi test teljességét tekinti alapnak.³ A csiklóból kis, tökéletlen hímvesszőt gyárt, melytől azonban elveszi a nőként megélt gyönyör jogát, mikor kimondja felette a hüvelyi orgazmus egyedüli *egészséges és normális* parancsát.⁴ A cselekvőképes, vággyal telt, kielégülést óhajtó női testből passzív bábót farag, s amennyiben az lázadna ellene, a tudomány szigorával kórosnak, eltévelyedettnek ítéli.⁵

A tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy vajon ezzel az elméleti háttérrel felvértezve jelenik-e meg a szexualitás ábrázolása a magyar irodalmi művekben is, vagy a szerzők képesek szövegeiket kreatív módon – legalább néhány szövegtöredék erejéig – kívül helyezni a felvázolt heteronormatív és fallogocentrikus látás- és láttatásmódon. Természetesen a

² „[Az asszony] [h]a szellemileg *normálisan* fejlődött és *jól nevelt*, akkor nemi vágya kislefoku. Ha nem volna így, akkor az egész világnak bordálylává kellene lennie és házasság és család sem volnának képzelhetőek. [...] A nőt kegyeiért ostromolják. Ő passzív viselkedik. Ez nem csak a jó erkölcs diktálta törvényeken alapszik, hanem a nő nemi organizációjából is következik (Krafft-Ebing 11 – *kiemelés K. E.*).

³ Vö. a Freudnál még nem szimbolikus értelemben létező péniszirigység mint női kasztrációs komplexus elméletével (Freud 126-151).

⁴ „Ilyen 'erogén' zónák a nőnél, *míg szűz*, a clitoris, a *defloratio beállta utána* vagina és a cervix uteri is.” (Krafft-Ebing 27 – *kiemelés K. E.*).

⁵ „Mint hogy a nőnek nemi szüksége csekélyebb, mint a férfié, azért azon körülményt, midőn a nőnél a nemi szükséglet érzete hamarabb ébred vagy erősebb, mint a férfinnél, kóros jelenségnek kell mondanunk” (Krafft-Ebing 52-53).

cél nem egy anakronisztikus ideológia számonkérése a századforduló írón. Az elemzés inkább arra irányul, mutatkozott-e jele annak, hogy *másként* is lehetett gondolkodni az emberi szexualitásról, hogy lehetett-e *más* sémákat ábrázolni fikciós alkotások lapjain. Miben különbözött ez a *másként* gondolkodás, miképp tértek el ezek a nyelvi formák a kor természettudósainak, (keresztény) egyházi gondolkodóinak, s a korszak feltételezett *átlagemberének*⁶ *normálisként* tételeződő gondolkodásmódjától és nyelvi megoldásaitól?

A dolgozat egy terjedelmesebb munka részeként főként a szexuális tabuképzés nyelvi jelenségeivel, azok tematizálásával foglalkozik, különös tekintettel nyelv és szexualitás összefüggéseire, a szexualitással kapcsolatos tabuszavak kérdésére (a nemi szervek és a nemi aktus megnevezésére) és a normatív szexualitáson túli jelenségek irodalmi megszövegezésére (főként a nő-nő közti kapcsolatok, a zoofília és a nekrofilia témájában). E tanulmány nem tér ki a kutatás további területeire, melyek közt szerepelnek a 'szexuális eltévelyedések' olyan egyéb jelenségei, mint a vérfertőzés, a testvérszerelem, illetve a nemi erőszak irodalmi megformálása, a hatalmi konvenciók alkalmazása a szexuális kapcsolatok ábrázolásakor (és ezek retorikai eszközei, mint az áldozati retorika, a harctéri metaforika, a vadász és prédája szerepkiosztás), valamint a női test tárgyiasításának ábrázolási eszközei, a szinekdochikus ábrázolás, a narráció fokalizációs megoldásai.

Nyelv és szexualitás

Nyelv és szexualitás összefüggésével foglalkozni századfordulós szépirodalmi alkotásokban a feminista kritika szempontjából nem csupán azért fontos, mert a nyelv mint médium – és annak beszédes hézagai – segítségével körvonalazható a korszak testképe, szexualitása, az intim szféra társadalmi narratívája, hanem mert éppen ez az az időszak, amikor a női test nyelvét, hangját, a női szempontú szexualitás verbális konstrukcióit eredménnyel kezdhettük keresni. Az, hogy tetten érhető-e a genderlektusok szerepe a szexualitásról való szépirodalmi megnyilatkozásokban, hogy létezik-e férfi illetve női fókuszú testiségleírás a századfordulón, hogy a tabu- és eufemizmus használat terén különbözik-e nemek szerint a nyelvhasználat, érdekes kérdése lehet a vizsgálódásnak.⁷

⁶ Utóbbi természetesen mesterségesen konstruált képződmény, a korabeli forrásokból utólagosan felépített, virtuális alak.

⁷ A kérdést azonban érdemes óvatosan kezelni, s ahogyan Heiko Motschenbacher *Redefining genderlect* című írásában felhívja rá a figyelmet, nem egy elvágólagos, leegyszerűsítő dichotomikus sémát célszerű keresni, hanem genderidentitások kevert, szélesebb spektrumában gondolkodni.

Deborah Cameron hangsúlyozza, hogy a szexualitás nem csupán a beszélő/megnyilatkozó identitásának összetevőjeként kap releváns szerepet a nyelvhasználatban. Cameron kifejti, hogy a szexualitás az ember számára nem egyszerűen ösztönös, de kulturális viselkedés, ami jelentéssel bír, s mint ilyen, mindig szemiotikailag kódolt. Éppen ezért szerinte a nyelv az a legerőteljesebb definitív/reprezentatív médium, amely az ember rendelkezésére áll, ami értelemformáló erővel bír abban a kérdésben, hogyan viselkedünk, illetve hogyan lenne ildomos viselkednünk szexuális lényként. Az a nyelv pedig, amely adott időben és térben rendelkezésünkre áll, hogy szexualitásról beszélni tudjunk, jelentős befolyást gyakorol arra, mit tartunk lehetségesnek, mit tartunk 'normálisnak' és mit tekintünk kívánatosnak (12). Cameron gondolatmenetéből számunkra nyilván az is következik, hogy ha különböző nyelvi regiszterrel dolgozó, más-más műfajú, eltérő formai követelményeknek megfelelni próbáló szépirodalmi⁸ szövegeket vizsgálunk, fontos megfigyeléseket tehetünk az adott korszakban fennálló szexuális normalitás és normativitás, nemi és gender szerepek konstellációja terén. A századfordulós szövegek elemzésével nyert eredményeket egyúttal jól használhatjuk a mai kortárs viszonyrendszerek megértéséhez is.

Keith Harvey és Celia Shalom *Encoding sex, romance and intimacy* (1997) című könyvük bevezetőjében rámutatnak, hogy nyelvi formát adni vágyainknak messze meghaladja verbális képességeinket (1). Az erős kulturális beágyazottság, a szinte minden korban és minden régióban jelen lévő, de a nyugati keresztény világban különösen erős tabujelenségek a szexualitás körül komolyan megnehezítik a helyzetet. A 19. század Magyarországon egész gépezet dolgozik azon, hogy a nemi vágy ne kapjon szót, ne reprezentálódjék a nyilvános térben, a női nemi vágy pedig még fogalmában se létezhesen vagy a férfivel szemben, erős redukcióval konstruálódjék. A korszak prűdériája azonban nem magyar találmány, az angolszász kultúrában is erőteljesen jelen van. Jesse F. Battan szerint

[a]z az erőfeszítés, hogy a nyelv segítségével ellenőrzésünk alatt tarttuk az erotikus képeket és impulzusokat, felerősödik a 19. század folyamán. Valójában ez játssza a központi szerepet a viktoriánus szexuális ideológia kialakulásában. Az érzéki vágyak iránti bizalmatlanságuktól vezérelve, a viktoriánus moralisták azon dolgoztak, hogy beleneveljék a szégyenérzetet az erotikus ingerekre adott reakciókba, s az erkölcsösséget a gondolkodásban és beszédben legalább annyira támogatták, mint a viselkedés terén. Abban a meggyőződésben, hogy az egészség és a társadalmi stabilitás megkívánja a szexuális vágyak szigorú szabályozását, úgy próbálták meghatározni a szexualitásról szóló viták

⁸ Mely alatt mindenféle esztétikai mérlegelés nélkül, bármely fikciós szöveg értendő.

társadalomföldrajzát, hogy éles különbséget tettek a nyilvános térben és a magánéletben illendő nyelvhasználat között. (226)

Mint minden erősen központosító ideológia esetében azonban, itt is tapasztalható egy ellentétes irányú mozgás: a test kiszabadításának igénye a nyelvi hatalom alól. Erre enged következtetni a Magyarországot is ellepő pornográf és erotikus írások tömege, melyek alternatívát képeznek a szexualitásról való szólás/nem-szólás terepén. Battan a 19. századi Amerikából induló Free Lovers mozgalom példáján mutatja ezt meg:

... [a Free Lovers mozgalom] az 'obszcén' nyelvhasználatot állította a központba. Állításuk szerint abban, hogy radikális eszméiket ezzel a nyelvhasználattal támogatják, nem a közönség vágyainak felcsigázása vezérli őket. Ez a módszer sokkal inkább alapvető törekvésüket tükrözi, hogy felszámolják azt a szexuális kultúrát, melyet romlottnak és megrontónak látnak. Sokkal nagyobb volt a tét, mint egyszerűen a szólásszabadság: a Free Lovers harca a viktoriánus prűdéria ellen kísérletet jelentett az amerikai társadalom átalakítására a nyelv újjáélesztésén keresztül.

(227)

Bár Magyarországon nem ismerünk hasonlóan kiterjedt mozgalmat, az irodalmi művekben szép számmal találunk példákat a szexualitás témájának (gyakran radikális) verbalizálására.

Tabuk és eufemizmusok

A nyelvi tabu jelensége nem csupán azokra a szövegekre jellemző, melyek az irodalmi nyelv regiszterével dolgoznak, de a társadalmi tabusítás hatással van a vulgáris szövegekre is. Mivel a tabuként kezelt tematika maga nem válik köddé azért, hogy a társadalom kerüli (vagy kerülgeti) a róla való beszédet, a különböző közösségekben kreatív megoldások születnek a kimondhatatlan szavak helyettesítésére. Segít a gesztusnyelv, a körülírások különféle típusai és az elhallgatás, a retorikus csend is gyakran utal tabujelenségre. Amit azonban ilyen körütekintően kerülgetünk, az mindig, mindenki számára jól érzékelhetően jelen van, sőt szerepe gyakran éppen az eufemisztikus gesztusok által válik erősebbé, fontosabbá, hangsúlyosabbá, nyelvileg jobban megtámogatottá. Számos ilyen példa figyelhető meg a szexualitással kapcsolatos jelenségek verbális rögzítésekor szinte a létező összes nyelvi regiszterben. Zlinszky Aladár irodalomtörténész, esztéta a századforduló korszak után nem sokkal meglehetősen költői megfogalmazását adja a társadalmi eufemizmus jelenségének: „Az eufemisztikus nyelv a fejlett társadalmi életnek nemes virága, mely letompítja az életküzdelem fegyvereit,

elismeri mások jogát, kiméletes felebarátaival szemben, műveli a szépet, nemesíti az ízlést s mindezzel magunkat is fölemel” (44). Zlinszky utal a tabusítás relatív jellegére is, megemlítve, hogy bizonyos – a nyugati kultúrkörtől eltérő – közösségekben a nyilvános étkezés (és vélhetően a róla való beszéd) inkább számít kerülendőnek, mint a négy falon túlra merészkedő nemi élet (45).

Zlinszky freudi elszólásaként értékelhetjük azt, hogy amikor két csoportra osztja a társadalmi eufemizmusokat, előbb „testi és szellemi fogyatkozások, tökéletlenségek, hibák” címkével illeti azokat, majd a tételes felsorolásban már „testi szükségletekről” és „szellemi hibákról” ír. A különbség beszédes, hisz a bennünket elsősorban érdeklő testi jelenségek esetében az első megfogalmazás azt sugallja, a szerző valamiféle gyengeségnek (fogyatkozásnak, tökéletlenségnek, hibának) véli a test funkcióit, köztük a 2-es pontként említett nemi életet is. Ez utóbbi kapcsán utal a közösülésre, a terhességre, a hónapszámra (menstruáció), s megemlíti a szemérem kifejezéseinek gazdagságát (57). Zlinszky kiemeli, hogy ezen eufemizmusok között jelentős csoportot alkotnak a nőre, a női testre és annak fiziológiai folyamataira vonatkozó kifejezések, melyekre egészen archaikus (jobbára bibliai) példákat közöl.

Nemi szervek megnevezése

A társadalmi kurzus által indexre tett szavak között előkelő helyet foglalnak el a nemi szervek megnevezései, olyannyira, hogy napjainkig nem sikerült a gyermeknyelvi, a trágár nyelvi regiszter, illetve az orvosi szaknyelv elemein túl neutrális köznyelvi megfelelőket alkotni rájuk. A századfordulós szövegekben sincs ez nagyon másként: leggyakrabban köznapi eufemizmusok és költői metaforák, igen ritkán, erős stílusértékkel vulgáris, trágár kifejezések fordulnak elő a klasszikus értelemben vett szépirodalmi szövegekben, már-már stílusparódiának ható⁹ tabuszó halmozás¹⁰ az élclapokban, illetve az erotikus-pornográf szépirodalomban, és latin kifejezések vagy azok eufemizikusan magyarított megfelelői a tudományos és ismeretterjesztő művekben. Az, hogy mi minősül egy adott jeltárgy esetében egyértelmű jelölőviszonynak, s mi utal inkább eufemisztikus természetű jelölő folyamatra, nem mindig dönthető el pontosan. Vélhetően mind a 'hímvesző', mind a 'szeméremajak' kifejezés eredetileg eufemizmusként kapott jelölő szerepet, a rendszeres használat során

⁹ Ne feledjük, hogy irodalmi kánonunk számos képviselője volt kénytelen anyagi okokból megrendelésre bornírt módon áterotizált vagy erősen pornográf szövegeket ontani magából (ld. Császtvay).

¹⁰ A tabuhalmozás hatása szerző és a célba vett befogadó igen erős, cinkos együttműködésén alapul. Ennek hiányában a megbotránkozás hatását váltja ki a szöveg.

azonban a körülírással jelleg elhalványodott, a jelölő hangsor egyértelműen a jelöltre (és csakis arra) kezdett vonatkozni, így ma már nem tulajdonítunk nekik az eufemizmusokra jellemző enigmatikus jelleget: a megfelelő egyértelművé(!) vált. Nehezen azonosítható be azonban, hogy ez mely nyelvi közegekben és közösségekben pontosan mikor, milyen fokon ment végbe.

A korábban tévesen Babitsnak tulajdonított, Savarius álneven írt, 1926-ban 250 dedikált példányban megjelent *A bujaság himnuszai* (1926) című versantológia például úgy írja körül a női nemi szervet, mint „ivor ajku drágakincs, pici pirosszáju”, „pelyhes puha vályu”, „leggyönyörűbb gyönyörök / legvidámabb völgye”, „reszketeg kehely”, „riszáló ágyék”, „párolgó öl”, „bizsergő száj”, „selymes, szőkekámvás kut”, „kedvcsiholó bűvös lányék”, „ingerlő szeméremajkak”, „kékeres lányék”, „sűrű bolyhos rejtek.” A rejtélyes személyazonosságú Buttyán Vilus *Jean vallomása* (1920-as évek második fele) című lesbikus témájú prózaművében a női nemi szerv egyszer fordul csupán elő heteroszexuális kontextusban, ekkor „nyílásként” nevezi meg a szerző, míg a többi esetben kivétel nélkül nő és nő közti együttlétek alkalmával találkozunk vele: „bíborburkolatú gyönyör raktára”, „Vénusz-ajak”, „szerelmi völgy”, „szeméremajk”, „csiklandó” (itt szűkebben a csiklóra vonatkozik), „szerelem szentélye”, „duzzadt kehely”, „kékés-vörös kehely”, „vörös ágyék” alakban. Oláh Gábor *Viola elbukott* (1911) című elbeszélő költeménye a szüzességét veszített női nemi szerv eufemisztikus versbe írására is vállalkozik: „Habos fehér ruhája selyem dobozba zárja / Testének drágagyöngytől megfosztott ékszerét” (21). Összehasonlításképpen nem árt tudni, hogy az *Amor és Hymen* (1894) című tanácsadó kötet vénuszdombról, szeméremnyílásról, szeméremajkról, csiklóról, hüvelyről és szűzhártyáról ír, míg Richard von Krafft-Ebing már említett, korábban igen népszerű tudományos munkája clitorist, vaginát, cervix uterit (méhnyak) említ. A szépirodalomban használt metaforák többnyire pozitív hangulatú szóképek, leggyakrabban a mélység, a titokzatosság, az űr, a nedvesség, az értékesség, a vágykeltés fogalomkörébe kapcsolva a női nemi szervet.¹¹

A nemi aktus megnevezése

A nemi aktus folyamatának megnevezése a nemi szervekhez hasonlóan többnyire eufemisztikus keretben valósul meg. Érdekes azonban megfigyelni, hogy itt gyakran nem egyszerűen egy-egy tabuszót helyettesít a szerző összetett metaforával, körülményes jelzős szerkezettel, hanem egész retorikus gépezet hivatott a betiltott szóval nem jelölhető, s még

¹¹ Ez önmagában nem meglepő, akkor válik érdekessé, ha összevetjük pl. Eve Ensler *Vagina monológok* című kortárs szövegével, melyben a női szerv többnyire vérző, sérült, megsértett, fájó lényként konstruálódik – női elbeszélések nyomán.

eufemisztikusan leírt formájában is tabusított téma tárgyalására. Kiss József *Az erdő parancsol* (1888) című verses elbeszélése kitűnő példája annak, hogyan vetődik a természetbe a főszereplő pár 'tetthelyet' megközelítő útjának testi izgalommal telített leírása, mely együttlétüket készíti elő:

Mindegyre zordabb lett a tájék.
Sötétebb a fenyves, hűsebb a lég
És nesztelenebb a mély vadon.
Döcögve, lassan hatolt kocsink
A szakadékos hegysikátor
Csalit-övezte, patak átszabdalt
Utain le-fel, s mélyebben egyre,
Mig az ősrendeteg sötétje
Fölött a sziklatömör bástyák
Összehajoltak s az égből nem látszott
Csak egy parányi folt! (130)

Ebben a történetben maga a nőszereplő utal – természetesen implicit módon – a tabu nyelvi megszegésének lehetséges következményére, a *szólás* beszédaktusként konstruálódó hatalmára: „S célzással...jellel...elejtett szóval / Kivégzik a nő becsületét, / A másét ma s lehet, holnap az enyém!” (135).

Sajátos módja a tabu kíméletes feloldásának a századfordulón az erős szecessziós metaforika, ahogyan Császvay Tünde fogalmaz:

... nem lehetett nem észrevenni, hogy a 70-es évek magyar folyóiratait miként lepték el a méhversek. Csak venni kellett egy rózsaszálat, amely – mint tudjuk – igazán nem ritka dolog a kor irodalmában sem, s máris ott repkedett körülötte egy méhecske. [...] És évszázadok óta az sem titok, hogy amennyiben ez a jelkép valamiféle szűrő-, bököszerszámmal, hegyes, fölfelé meredő tárggyal jelenik meg, szinte bizonyosan az ártatlanság, a szüzesség elvesztésével járó nemi egyesülésre, a deflorációra utal.

(481-482)

Arany *A méh románcában* (1847) diszkréten hódol ennek a divatnak: „Reménykedik / Egy kis méh az ágon: / Szép eladó, / Jaj, ne bántsd virágom! / Ezt az egyet / Magamnak kerestem, / Alig hasadt / Mikor eljegyeztem.” Oláh Gábor a fiatal lányok beemelésével a virágmezőre azonban már kétséget sem hagy az allegória megfejtése felől:

Ilyenkor mámorítón ver illatot a rózsa,
A halkán rengő lég is egy illat-tengerár;
Usszák részeg pillangók, sok kis madár hajózza,
Pici lámpását tőle gyújtja a fénybogár.

Ilyenkor reszket a tó távoli sejtelemben,
 Messze nagy vizek lelkén viharok csapnak át;
 Tizenhat éves lányok ruhája vágyra lebben;
 Oly szép ilyenkor a bűn: incselgő rózsagát.
 (1911, 18)

A kódot ismerve, Török Sophie *Piszkos csúf dongó*¹² című méhverének már a címe is árulkodik szerzőjének neméről. A vers alanya E/1 birtokos személyjellel beszél a virágról, a zárlat pedig kérlelhetetlenül felrúgja a méhversek konvencióit: „Megöllek dongó! ha hamvas / szirmaimat csúf csápjaiddal beszennyezed! / Szép kis virágom / megöllek téged is” (71).

Oláh a szüzesség elvesztését is félreérthetetlen, s meglehetősen klisészerű metaforával vizualizálja, miközben az aktus eufemizálásáról meg is feledkezik: „Az úrfi szilajabban, mint láng az éhes lánggal, / Pázzott remek párjával... Viharzón törte át / A lányszemérem gátját, melyet piros virággal / Zászlózott föl az élet...” (Oláh 1911, 20). *A bujaság himnuszai* egyikének orgazmus metaforája szintén nem hagy kétségeket az értelmezés terén: „ölének drága aranygyapja / gyémántkristályt izzad magából / a drága bársonyfoglalatba” (*Azur szemek*. Savarius 34). Bár Szigeti Péter *Médiakutató*-beli írásából tudjuk, hogy a századfordulós pornófilmek narratív struktúrája meglehetősen sokban hasonlított a maiak koreográfiájához, a ma elengedhetetlen ejakuláció-ábrázolás akkoriban a filmekben is tabuként jelentkezett. Ezért olyan különös Savarius szövegében mégoly eufemisztikus módon is női ejakulációról olvasni. Ugyanakkor a férfimag tilalma vélhetően csak a vizuális ábrázolásra vonatkozott, több szövegben előkerül ugyanis.¹³

Egészen hatásos az a maszkulin-behatoló szeretkezés allegóriájaként értékelhető novella, a *Gaea*, melyet Móricz Jankával kíván megítéltetni, s naplója tanúsága szerint felesége megfejtí az összetett szóképet.¹⁴ A szövegben a szeretkezés az anyához való végső visszatérés ősi toposzával párosul. A nő, a földanya teljességgel passzív befogadó, aki azonban az ifjú ménként rakoncátlankodó férfit minden erejétől megfosztja, így az képtelen az örvénnyel megbirkózni és végleg elmerül:

S most, most! hirtelen őrülettel belevágta magát az anyába! gyötrelmes boldogan fúrta bele magát! Óh a türelmes, édes, nehézzilátú végtelen test, hogy adta szent magát, s hogy betöltötte agyag puhaságaival mindenét, hogy befogadta, tűrte, hagyta, szívta, óh kimondhatatlan szent boldogság,

¹² A verset először a 2006-os kötetben tette közzé az író barátnője, Koháry Sarolta.

¹³ Ld. pl. Török Sophie: *Párnák*, Reviczky Gyula: *Vetkezz hamar!* című versei.

¹⁴ „Addig nem tudott megírni ilyen baszást, míg a kurvával nem volt!” – mondja férjének a novelláról Holics Eugénia, három nappal végzetes öngyilkossága előtt (Móricz 2010, 356-57).

egész testén, végig lihegő gerincén, föl az agyig, a meredő lábujjaktól a halálig dermedt, elbutult gondolatig egyetlen nemző szörnyűséges kéz. Gaea befogadta, s magát odaadta, és boldoggá tette drága szülöttét. És egy rithmusban lüktetett most az egész mindenség, az ég és a föld és a vizek és az istenek, és bekövetkezett a végtelenség örök explóziója, és lőn nagylobbanás az Univerzumon át, és fényben égett egy pillanatban az egész világ. És utána édes lankadtság öntötte el a világegyetem teljes körét.
(Móricz 2009. 1372)

Szexuális 'eltévelyedés' mint nyelvi tabujelenség

Különös tapasztalat, hogy a kor szexuális normativitásának körébe nem tartozó, nem csupán nyelvileg, hanem cselekvésként is tabuként létező jelenségek, mint a zoofília, a nekrofilia, a pedofília, a testvérszerelem, a csoportos orgiák, a szado-mazochista játékok és a – kor megítélése szerint rendellenes nemi érzésként számon tartott – homoszexualitás milyen gyakran előfordul a limitált példányszámban terjesztett erotikus kötetek lapjain, de találkozunk velük a hagyományos módon publikáló szerzők köteteiben is. Fontos lehet megfigyelni, vajon erről a jelenségről milyen nyelvi eszközökkel írnak a szerzők, van-e, létezik-e saját kódrendszer a kétszeres tabura, találnak-e eufemizmusokat a szövegek, s vajon eltér-e az ábrázolás a normalitás körébe sorolt szexuális jelenségektől?

Homoerotika, 'lesbian-like' szövegek

A homoerotikus vonzalom főként nők között, s akkor is általában a voyeur férfiszem előtt, annak megrendelésére vagy narrálásával íródik bele a századelő szövegtörzsébe. Legkevesbé direktnek ebből a szempontból azok a lánykapcsolatok tűnnek, melyeknek lesbikus közeledésként vagy egyszerű barátságként való értelmezése a befogadói szabadságra bízható. Találkozunk ilyenekkel Kaffka Margitnál, Erdős Renée-nél, Czóbel Minkánál és férfitársánál egyaránt. Az angolszász szakirodalom a *lesbian-like* (Bennett 1-24) kifejezést alkalmazza azokra a szövegekre, ahol a korban létező normarendszer miatt nem lehetett explicit a lesbikus kapcsolat kifejezése, illetve ahol a szövegből nem válik egyértelművé a kapcsolat jellege. Jelen tanulmány szempontjából azonban nem releváns annak eldöntése, mi tekinthető *leszbikus* kapcsolatnak, lényeges minden olyan szöveg, ahol nők – bármilyen szituációban – intim közelségbe kerülnek egymással. Ilyennek tekinthetők a zárt nőközösségek, melyek közül a korszakban leginkább a bentlakásos lányiskola és a zárda mutatkozik be a szépirodalmi művekben. Jellemző ezekre a közösségekre, hogy aszexualitásra kényszerítik tagjaikat, akik azonban az alkalmazott normatív nevelési elv vagy vallási ideológia ellenére szexuális lények. Abba a speciális elvekké működő narratívába, amelybe őket helyezik, minden, a külvilágban 'normálisként' létező cselekvés tilos és/vagy

lehetetlen, így olyanokkal helyettesítik azokat, melyek a külvilágban 'abnormálisak', itt azonban hallgatólagosan normálissá válnak. Ilyen a fiatal lányok szerelme nevelőnők iránt, ilyen lehet az egymás iránt érzett heves, erős érzelmi töltetű szeretet, szerelem, testi vágy, de ilyen a maszturbáció, sőt lokálisan ilyené válhatnak a külvilágban a durva perverziók közt számon tartott cselekedetek, mint a nőorgiák is.¹⁵ A felsoroltak mindegyikére találunk szépirodalmi példát.

A nő-nő közti testiség ebben az időszakban gyakran a 'normális', heteroszexuális testi kapcsolatra való felkészítésként értelmezhető, főleg implicit módon, az említett lányközösségekben, lánybarátságokban, de megjelenhet expliciten is, konkrétan a szűz lány rituális felkészítéseként, mint – kitekintésül a 18. századi angol irodalomra – John Cleland hírhedt *Fanny Hill*-jében.¹⁶ Ahelyett, hogy a női kapcsolatokat bármilyen értékrend mentén minősíteni próbálnánk, érdekesebb a róluk való írás szövegszerű vizsgálata. A lánybarátságok igen kedvelt témát képeznek ebben az időszakban, s nyelvi megformálásuk – a fenti korai angol példa ellenére – általában körülíró jellegű. Többnyire metaforagazdagság, jelzőhalmozás jellemzi ezeket a leírásokat. Ez a narratíva gyakran valaminek az elfedésére, tabuleplezésre szolgál, s nem nehéz eljutni addig a gondolatig, hogy ezek a barátnő-szövegek nem egyszer a két nő közti (különböző fokú és motivációjú) testi vonzódás eufemizálását szolgálják.

Kafka *Hangyaboly*-jában már a zárda kertjének leírása, a türelmetlenül érő gyümölcsök nedvének illata, a földre hulló „nagy, csorgó levű, túlrett körte” (9), amit a növendéknek tilos azonnal magáévá tennie, az érzékiség világába vezetik a szöveget. Olyan hely ez a zárda, ahol egy érett körte tabuvá válik, szimbolikussá erősödik: „Ó, ártatlan fagyümölcs! Mily óriássá növelt, mily jelentőssé dagasztott, mily ártóvá mérgezett itt fantázia és tilalom!” (10). Az érzékiség meddő tombolása ez a zárda, ahol a vágyak nem nyerhetnek kielégülést, ahol a ráció minden kísértést felülír: a kívánatos körtéből befőtt lesz a betegeknek, hisz „azt csak az ördög súgja az

¹⁵ Musset *Gamianja* pl. úgy számol be a zárdában folyó apácaorgiákról, mint rendszeres, saját idővel és térrel bíró, a közösség számára kodifikált, bevett koreográfiával rendezett eseményről.

¹⁶ „'Oh! let me view the small, dear, tender cleft! This is too much, I cannot bear it! I must! I must!' Here she took my hand, and in a transport carried it where you will easily guess. But what a difference in the state of the same thing! A spreading thicket of bushy curls marked the full grown, complete woman. Then the cavity to which she guided my hand easily received it; and as soon as she felt it within her, she moved herself to and fro, with so rapid a friction, that I presently withdrew it, wet and clammy, when instantly Phoebe grew more composed, after two or three sighs, and heart-fetched Oh's! and giving me a kiss that seemed to exhale her soul through her lips, she replaced the bed-clothes over us” (Cleland, Ch. Letter the first).

embernek, hogy ilyen érzéki kívánsága legyen”(10). A test szava itt mindig a bűnnel párosul, szégyenérzetet okoz. Mégis az összezárt női testek hallatják hangjukat:

- Mit akar? Vegyen erőt magán! Isten nevéért fékezni kell a szenvedélyeinket. - De én nem bírom! Segítsen rajtam! A hangja síró, szerelmes nyögdecseles volt; lehetetlenül sovány alakja reszketett a fehér hálóruhában, alsószoknyában. Megtántorodott, és odaborult térdre a Király Erzi ágya mellé; a ruhásszéknek könyökölve eltakarta az arcát a tenyerével. - Küzdjön! Szenvedjen! A kislány fuldokolva zokogott, vézna vállait rázta az izgalom. - Nem bírok. Kell, hogy lássam néha! - nyögte. A szép novic testvér úgy állt előtte, mint egy szentkép, egy szobor, melyet térden állva megimád. (59-60)

Az idézett szövegben a keresztény erkölcs retorikája és a női test természetes fiziológiája küzd egymással: az Isten nevében elrendelt fékre szerelmes nyögdecseles, a küzdés, a szenvedés parancsára izgalomtól elfúló zokogás a válasz. Végül a vágyakozó test, amely vágya tárgyának pusztá látásáért könyörög, és a vágyott alak egy képben olvad össze: konvencionális térelrendezésben merevedik meg előttünk az imádó és az imádott nőfigura. A viszony erősen hierarchikus, amit az álló és térdelő helyzet vizuálisan is felerősít.

Czóbel Minka *Pókbálók* [1906] című novellájában sokkal finomabb, kevésbé explicit – lehetséges értelmezésként akár jelen sem lévő – a szexuális töltet, mégis érdekes az a nyelv, amellyel a két barátnő közelségét és Klára asszonnyá válása után távolodásukat érzékelteti az író:

Klára egészen hozzásimult s megcsókolta. [...] Aztán így összesimulva maradnak néhány percig. Oly jól érezték magukat, így együtt [...] Semmi babám, semmi, úgy kell annak lenni... Így kezdte Annuska levelét Klarához [...] Csak már téged láthatnálak, édes, egyetlen Klárikám, úgy vágyódom utánad [...] A levelet Klára írta: s jelenté barátnőjének, hogy boldog menyasszony. [...] valami határozatlan ijedtség és szomorúság, valami pótolhatatlan veszteség érzete [...] S ő csak vár és vár a boldogságra. Néha Aladár alakjában képzelel el, néha Klára után vágyódik. [...] kezeik összetalálkoznak, mint régen, hangjuk ismét ismerős lesz egymás előtt. Annuska Klarához húzódik, s kezdnek ismét leányos, rózsaszín dolgokról beszélni, mint régen. (Czóbel 2000. 6, 9, 10, 12, 18, 20)

Az olyan igék, mint hozzásimul, megcsókol, összesimul, egyértelműen a testi közelség igényét jelzik a lányok barátságában, míg Klára párhuzamba állítása az udvarló fiúval, a vágyódás a szeretett nő után, a

féltékenység feltámadása, mikor Klára otthagyja barátnőjét, mind-mind a szerelmi kapcsolatok koreográfiáját követik.

Nő-nő közti viszonyok ábrázolásánál konvencionálisnak mondható a szolgáló-úrnő viszony is, mely a deklaráltan lesbikus kapcsolatokat ábrázoló szövegekben is gyakran megjelenik (*Jean vallomása, Gamiani, Júlia és a nők*), de felbukkan heteronormatív szövegek környezetében is:

Bora ült mellette. Leguggolva a kád mellé. Barna, kemény kis kezeivel simogatta, locsolgatta a grófnő habfehér testét és szerelmesen nézett rá. A grófnő nevetett rajta. - Nos - mondta -, nos! De Bora csak nézett nagy dióbarna szemével, s nyitva felejtette haragos vörös ajkait, melyek mintha szét akartak volna csattanni a túlságos vérbőségtől. - Mi az, Bora - szólt rá a grófnő, akit szinte felizgatott a lány heves nézése és szótlansága. - Be szép maga, gyönyörűm! - mondta a lány, s befogott ököllel, és kinyitott hüvelykujjal parasztos naivsággal megcsípte az állát. A grófnőt sértette, de elmosolyodott. (Móricz 1994. 43-44)

A *Jean vallomása* című kötet kiváló példája a normalitás próbatételének: benne az egyetlen monogám, heteroszexuális aktus a rémült szűz menekülésével hiúsul meg. A csatajelenetként előrevetített defloráció ábrázolása, mely a nem csupán általánosan normálisnak, de adott társadalmi közegben normatívnak tartott szexuális magatartásformát láttatja képtelen aberráció gyanánt, arra enged következtetni, hogy a normatív szexualitás nem tud a társadalom minden tagja számára normálisként tételeződni. Ugyanebben a műben az orgiák, az állatokkal való közösülések és a sadista-mazochista szexuális összejövetelek eleinte visszatetszést keltenek a hősnőben, később azonban, bár maga nem vesz részt bennük, élvezettel (értsd szó szerint) vállalja a voyeur pozícióját. Jeant többször elfogja az undor érzése a regényben: először az említett első és megghiúsult heteroszexuális(!) légyott előtt, később az erotikus klubban homoszexuális és bestiális együttléteket szemlélve, ahonnan szintén szökve menekül, bár saját undorán kívül nem üldözi semmi. A hősnő a számára *normálisan* megélhető szexualitást végül a lesbikus kapcsolatokban találja meg, ahol csupán egyszer számol be az undor élményéről: mikor partnerének átlagosnál nagyobb méretű csiklóját megpillantja: ami péniszre(!) emlékezteti.

A férfibarátai kérésére lesbikus kalandjait előadó címszereplő úgy áll előttünk, mint egy szoknyavadász kalandor férfi, aki lesbikus kapcsolatait a heteroszexuális kotta szerint alakítja. „Úgy szerelmeskedtem, mint egy vándorfecske, mindig más éghajlat alá néztem... Nem engedtem többet egy asszonyt sem közel a lelkemhez, nem láttam bennük egyebet, csak szerelemre, kéjre való eszközöt” (Buttyán 27); „Ott szakítom le a virágot, ahol találok, ha jólesik... Úgy csinállok, mint ti, férfiak...” (39). Jean a nőkkel,

vágyának tárgyaival pontosan úgy ismerkedik meg, mint bármely *flâneur*, aki jár-kelek a világban és kihasználja a kínálkozó lehetőségeket. A leszbikus együttlétek ábrázolása sem tér el a heteroszexuális normától: mindig van egy alkalmilag férfiként, s egy alkalmilag nőként performálódó szereplő, s bár ezek cserélődhetnek, a séma ugyanaz marad.¹⁷ Maga a történetmesélős kerettörténet is meglehetősen konvencionális, s mivel a nő a férfiak kérésének eleget téve kezd mesélni leszbikus kalandjairól, erősen maszkulin narratívába helyezi a látszólag női mesét. A *voyeur* férfiak, akik közbeszólásaik révén folyton elárulják, valójában nem tartják normálisnak a leszbikus szerelmet, nyilvánvalóan saját érzéseik felkeltésére szorgalmazzák a bizarr szituációt, s a szerzői szándék minden bizonnyal hasonló: az olvasó mint *voyeur* követi, ahogyan a kerettörténet *voyeur* férfiszereplői hallgatják egy nő elbeszélését nőkkel való szexuális élményeiről, illetve saját *voyeur* kalandjairól. A *vallomás* tehát legkevésbé sem vallomás jellegű. Jean előadásának valódi tétje – ahogyan a kötet utószavában Horváth Gergő rámutat –: „a társadalmi hatalmat birtokló férfi ellenőrzése alá akarja vonni a leszbikus szerelmet” (Buttyán 59-60). Ez a sztereotip látásmód jellemzi leggyakrabban a leszbikus-ábrázolást a 20. század eleji szövegektől a kortárs pornófilmekig. S éppen ez a sztereotípiája az, mely felveti a kérdést, hogy a későbbi deklaráltan leszbikus próza nyelvének kezdeményeit nem inkább a kevésbé explicit, lánybarátságokról szóló szövegekben kell-e keresnünk, mintsem a heteronormatív sémára épülő expliciten homoszexuális tematikájú írásokban.

Zoofília, nekrofilia

Erős tabujellege ellenére ez a téma is jelen van a szépirodalomban, még az irodalomtörténet margójára száműzött, vidéki vénlányként számon tartott, valójában a századvég legmodernebb költeményeit író Nyugat-előfutár, Czóbel Minka verseiben is. Az a nő, aki a testetlen, égi szerelemről ír, aki a nirvánáról álmodik, s aki számára a házasság éppen a testiség miatt elfogadhatatlan, halott apáca testét meggyalázó lázas majomról, férjét egy utolsó szeretkezés erejéig a sírjából visszakönyörgő királynéről, féktelen és egy betyárbanda előtt lejtett kényszerű tánc közben halálra szúrt parasztlányról és az árnyát egy széttiport fejű kígyóra(!) vető kék női napernyőről ír. Természetesen szó sincs ezekben a művekben sem valódi zoo-, sem nekrofiljáról. Többször valamilyen felhalmozódott feszültség csatornázódik be a szövegbe a szélsőségesen erotizáló képek által. A

¹⁷ Vö. „... szédületes láz rohan át harminc fiatalságon; patyolat ingéből merészen kifejlik a márványtest szűz Évaiságában, és lesbosi módra: lányt ölel lány. Soha ily háreme nem volt a félhold-csillag alatt álmodozó paradísnak! Édes ravasz-sággal itt önmagát csalja meg a Szerelem. 'Ma te vagy fiú, holnap majd leszek én?... suttogja lihegve egy szőke kis angyal. És játszák [sic] játékát a nem ismert gyönyöröknek” (Oláh 1909, 174).

befogadóban megképződik a tabuolvasás izgalma, s az értelmezés enigmatikussága, a tabutörés feszültséget kelt. Czóbel *Virrasztó* [1914] című versében aktív szereplőként egy majom jelenik meg, aki „fogdossa”, „hajlik hozzá”, „átöleli”, „csókolja” az életét szexuálisan inaktívan élő és halálával immár örök passzivitásra kényszerített hivatásos szüzet, egy apácát. Czóbel itt a „halott szűz” jelzős szerkezetbe sűríti végletesen a nő cselekvésképtelenségét:

A majom vékony hosszú uja
Lázforróságban ég,
Fogdossa félve a halott szűz
Jeges kezét.
Most hajlik hozzá hosszú-hosszú csókra
Átöleli nyakát,
Csókolja lassan embermódra
Kék ajakát.
Csókolja hosszan, önfeledten
Míg mind besiklanak
Halott leány kék ajkába
A fehér fényű, hegyes élű
Állatfogak. (Czóbel 1974, 227)

Alfred de Musset *Gamiani* című 1833-as kötetében jól tapintható az a feszültség, amely Czóbel képeit is áthatja: a szigorú elzárttságban nevelt lány testében oly mértékűvé nő a kielégítetlen vágy, hogy előbb az onánia bűnébe esik, „[a] szerencsétlen minden éjszaka megfertőzte magát. Ujjai aláásták ifjúságát és egészségét” (100), majd egy „pompás orángután” (100) segítségével próbál kielégülést keresni, ám a feszültség akkor sem csökken, mikor szülei, „[h]ogy szegény leányt ’majomszeretetéből’ kigyógyítsák, kolostorba zárták.” (103), a zárdában ugyanis „a kolostor apácái a legérzékibb őrzöngésben éltek” (98), s az időközben fejedelemnévé avanzsálódó hős a – regénybe mellékszálként ékelt – történet végén egy halott(nak hitt) férfival egyesül, hogy enyhülést szerezzen csillapíthatatlan teste számára. A francia szerző ábrázolta majomjelenet érdekesen köszön vissza Czóbel csaknem száz évvel későbbi szövegében, ahol a vágytól feszülő, a kielégülés forrását kereső, az állatot inzultáló lány helyett egy végletekig passzívra formált nőalak szenved el a bestiális inzultust. Musset-nél egy leendő apáca az alany, a hős, aki bűnét orvosolandó kerül a zárdába, míg Czóbelnél egy egykori apáca a vágy tárgya, alanya pedig rejtve marad. A *Virrasztó* című vers különös víziója ugyanis csupán eszközként használja az alanyként fellépő majmot, amelynek alakja mögött valaki/valami más

jelenlétét – talán az apáca utolsó, levegőben lebegő halálos vágyát¹⁸ – sejtjük. A halál és a szexualitás témája Czóbel *Donna Juanna* [1900] című drámájában is összekötődik. Itt a vágy tárgya a halott férj, alanya egyértelműen a feleség, a királyné, a következmény, a „testet öltött bűnös gondolat” (Czóbel 1974, 100), a halott és az örült nászának gyümölcse pedig maga a címszereplő, akinek életét a szülésbe belehalt anyja örökségként hagyott szigorú parancsa mérgezi meg: „szerelemmel ne szeressen soha” (Czóbel 1974, 100).

Zárszó

Anélkül, hogy a szexuális eltévelyedések vonalán a testvérszerelem, a pedofília, illetve az ingoványos terepnek ígérkező nemi erőszak témájával további szövegpéldákat sorolnánk, a kutatás során vizsgált írások alapján világosan látható: a szépirodalmi művek jól tükrözik a századforduló orvosi ismeretterjesztő-szakirodalmának tételét a passzív, befogadó típusú női szexualitásról. Ugyanakkor találhatók kísérletek e dogmaként létező heteronormatív szemlélet megbontására is (mind a tematikát, mind az ábrázolásmódot tekintve).

A cél az volt, hogy többféle megszólalási módot, különféle regiszterű szövegeket tekintsünk át, s megnézzük, adott társadalmi kurzus milyen nyelvi lehetőségeket teremtett a test megszólaltatására, s ebben mekkora szerep jutott a nemnek, mint meghatározó jegynek. Hiba volna azonban egy hasonló dolgozat végén pontos cezúrát húzni női és férfi beszédmód, írásmód közé, mikor azok testükről és mások testéről megnyilatkoznak. Az efféle vizsgálatnak sosem lehet célja ugyanis a kétosztatú látásmód felerősítése, hisz száz évvel ezelőtt is számos példa akadt rejtett, bizonytalan, kettős, nemnormatív genderidentitásokra,¹⁹ s ráadásul nyilvánvalóan a befogadó (a maga genderpreferenciáival) is szót kér a diskurzusban. A genderlektus nem állhat tehát merev kategóriaként, nem gondolható el a férfi- vagy női nyelv leegyszerűsítéssel. Ezért nincsenek női és férfi testszövegek a századfordulón sem. A férfi-nő dichotómia e korszakban sem biztosíthat merev keretet a testnyelv tipizálására, mindössze olyan szempontokat gyűjthetünk egybe segítségével, melyek egy rugalmasabb koordinátarendszerben is érvényes megfigyeléseket eredményeznek. Ha ugyanis segítségül hívjuk a posztmodern genderelméleteket, s a bináris

¹⁸ S ha ezen az értelmezési vonalon haladunk tovább, a testi passzivitás alatt aktív és produktív lelki folyamatot sejthetünk.

¹⁹ Vay Sándor/Sarolta Krafft-Ebing jóvoltából világszerte megismert és elemzett alakja pl. éppen ebben a korszakban születik meg Dabason nőként, nevelődik, ír és éli az értelmiségi arisztokraták életét férfiként a magyar társas közéletben.

oppozíciók mentén való gondolkodást becsatornázzuk egy szélesebb spektrumú, az esszencializmusra és sematizmusra kevésbé hajló gondolatrendszerbe, rugalmasabban kezelhetjük a századforduló anomáliáit is.

A posztmodern genderkutatás performatív genderkonstrukciói és testelméletei nem öncélú teoretizálásra törekednek, de jól alkalmazhatók a gyakorlatban, hisz a valóság nem dichotomikus és a századfordulón sem volt az. Nem véletlen, hogy Motschenbacher *Redefining genderlect* című tanulmányában éppen a szociolingvisztikai kutatásokat nevezi meg, mint Judith Butler performatív genderidentitás elméletének kapcsolódási lehetőségét a valósághoz, a genderkérdés jelenlegi gyakorlatához (Motschenbacher 48). Ehhez szolgáltatathat a századfordulós szépirodalom kiváló szövegkorpuszt.

Felhasznált irodalom

- Arany, János. 1998. *Összes költemények. Verstár'98*. Magyar Elektronikus Könyvtár. PDF. 2012. dec. 22. <<http://mek.oszk.hu>>.
- Battan, Jesse F. 1992. „[The Word Made Flesh. Language, Authority, and Sexual Desire in Late Nineteenth-Century America](#).” *Journal of the History of Sexuality* 3:2, 223-244.
- Bennett, Judith. 2000. “‘Lesbian-like’ and the Social History of Lesbianism.” *Journal of the History of Sexuality* 9:1-2, 1–24.
- Buttyán, Vilus. [1920-as évek második fele] 2012. *Jean vallomása*. (Buja Vágyak Kiskönyvtára). Budapest: Quattrocento.
- Cameron, Deborah, Don Kulick. 2003. *Language and Sexuality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cleland, John. *Memoirs of Fanny Hill*. 1749. Project Gutenberg Archive. Ebook 25305. Letöltés: 2013. szept. 18.
- Czóbel, Minka. 1974. *Boszorkány-dalok*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- . *Pókháló*. [1906] 2000. Pécs: Jelenkor.
- Császtvay, Tünde. 2003. „A hím veréb és a pillangó. Az akadémikus és az erotikus irodalom harca a XIX. század utolsó harmadában.” *Holmi* 15:4, 477-493.
- Enslar, Eve. 2002. *A vagina monológok*. Budapest: Dee-Sign.

- Freud, Sigmund. 1999. „XXXIII. előadás. A nőiség.” *Újabb előadások a lélekelemzésről*. Budapest: Filum, 126-151.
- Harvey, Keith, and Celia Shalom (eds). 1997. *Language and desire. Encoding sex, romance and intimacy*. New York: Routledge.
- „Júlia és a nők.” [1888] 2010. *Budapesti Negyed*. 70:4, 723-730.
- Kaffka, Margit. [1917] 2004. *Hangyaboly*. Budapest: Akkord.
- Kiss, József. [1861] 1972. *Tűzek*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Krafft-Ebing, Richard von. [1886] 1908. *Psychopathia Sexualis: Különös tekintettel a rendellenes nemi érzésre*. Budapest: Kostyál Jenő.
- Móricz, Zsigmond. [1911] 1994. *Sárarany*. Budapest: Elek és Társa.
- . „Gaea.” közléteszi Cséve Anna. [1925] 2009. *Holmi* 21:10, 1371-1372.
- . 2010. *Naplók 1924-1925*. Sajtó alá rend. Cséve Anna, Szilágyi Zsófia. Budapest: Luna.
- Motschenbacher, Heiko. 2010. „Redefining genderlect.” In *Language, Gender and Sexual Identity: Poststructuralist Perspectives* (IMPACT: Studies in Language and Society, v. 29). Amsterdam – Philadelphia, PA: John Benjamins, 45-59.
- Musset, Alfred de. 2012. *Gamiani: vagy a kicsapongás két éjszakája*. (Buja Vágyak Kiskönyvtára). Budapest: Quattrocento.
- Nádas, Mihály, átdolg. [1894] 2012. *Amor és Hymen. Jegyesek és fiatal házások tapasztalt útmutatója a szerelem és házasság titkaiban*. (Buja Vágyak Kiskönyvtára). Budapest: Quattrocento.
- Oláh, Gábor. 1909. *Isteneik alkonyata. Új versek*. Debreczen.
- . 1911. *Viola elbukott. Versek*. Budapest: Franklin-Társulat.
- Savarius [Hoffmann Imre]. [1926] 2012. *A bujaság himnuszai. És más erotikus költemények*. (Buja Vágyak Kiskönyvtára). Budapest: Quattrocento.
- Szigeti Péter. 2003. „A szexualitás nyilvánossága a századforduló Budapestjén.” *Médiakutató* 6, 85-101.
- Török, Sophie. 2006. *Kiadatlan szerelmes versek*. Budapest: Éghajlat.
- Zlinszky, Aladár. 1931. *Az eufémizmus*. Budapest: MTA.